

концепций, которым они следовали ранее. Отсутствие необходимости в их знаниях, опыте и силах, а также высоких порывов, дает разлом в личности, восстановить который могут только некие константы, непреложные законы бытия и нравственные императивы. Е. Н. Чириков последовательно показывает разложение этих императивов: возлюбленная пошла и двулична, родственники боятся и ищут своей выгоды. Экзистенциальное одиночество, бесприютность, бесполезность – все черты одного поколения нашли отражение в «Белой вороне».

Литература

1. Гуревич, Л. Новый театр: «Белая ворона» Е. Чирикова / Л. Гуревич // Слово. – 1908. – № 575. – С. 45.
2. Игнатов, И.Н. Театр и музыка: («Белая ворона». Комедия в 5 д. Е. Чирикова) / И.Н. Игнатов // Русские ведомости. – 1911. – № 28. – С. 2.
3. Колтоновская, Е.А. Е.Н. Чириков. (К 25-летию его творческой деятельности) / Е.Н. Колтоновская // Вестник Европы. – 1911. – № 3. – С. 348–353.
4. Русская литература XX века. 1890–1910 / под ред. С.А. Венгерова; Послел., подгот. текста А.Н. Николокина. – М.: Республика, 2004. – 543 с.
5. Старый друг «Белая ворона» (Малый театр) / Н.Е. Эфрос // Театр. – 1909. – № 401. – С. 5–7.
6. Чириков, Е.Н. Блудный сын [Электронный ресурс] / Е. Н. Чириков // Журнал «Фонарь» – Режим доступа : <http://lanterne.ru/evgeniy-chirikov-bludnyiy-syin.html/2>. – Дата доступа: 13.02.2019.
7. Чириков, Е.Н. Моимъ критикамъ / Е.Н. Чириков // Театр. – 1911. – № 285. – С. 6–7.
8. Чириков, Е.Н. Пьесы / Е.Н. Чириков. – Санкт-Петербург : Освобождение, 1910. – 148 с.

А.А. Карп (Мінск)

ЛІТАРАТУРНА-КРЫТЫЧНАЯ ДУМКА УЛАДЗІМІРА САМОЙЛЫ

З публікацый, прысвечаных Уладзіміру Самойлу, найбольш значнымі падаюцца працы Уладзіміра Конана і Аляксандры Бергман. Найперш У. Конан імкнецца даць як мага больш поўную інфармацыю, датычную біяграфіі і творчасці гэтага нешараговага дзеяча беларускай культуры – філосафа, крытыка, публіцыста і журналіста. З’яўляліся ў друку таксама тэксты, у якіх разглядаліся толькі пэўныя аспекты дзейнасці У. Самойлы. З іх асаблівай увагі заслугоўваюць артыкулы Сцяпана Александровіча «Уладзімір Самойла – даследчык паэзіі Янкі Купалы» і Мікалая Калінковіча «Как дань глубокого уважения...» (даследчык адшукаў і апублікаваў лісты У. Самойлы да Аляксандра Блока). Згаданыя працы дастаткова аддаленыя ў часе, і аўтары іх гавораць пра праблему недастатковай вывучанасці, недаацэненасці спадчыны У. Самойлы.

У 2017 г. быў выдадзены укладзены Наталляй Гардзіенка і Лявонам Юрэвічам збор выбраных твораў У. Самойлы, што, можна спадзявацца,

паспрыяе далейшаму вывучэнню яго спадчыны. Асаблівую цікавасць для літаратуразнаўства ўяўляе літаратурна-крытычная творчасць У. Самойлы. Таму ў прадстаўленым артыкуле прапануецца разгледзець выяўленую ў ёй сістэму поглядаў, а таксама метады аўтара.

У крытыцы У. Самойла рэалізоўваўся не толькі як літаратуразнаўца, але таксама як публіцыст і філосаф. Прытым развагі крытыка пра бягучую палітычную сітуацыю і яе запатрабаванні або пра прызначэнне і функцыянаванне мастацтва і сэнсава, і па сваім аб'ёме займалі істотнае месца. Трэба прызнаць, што гэта заканамерна: крытычную практыку аўтар пачаў у нашаніўскі перыяд, у час нацыянальнага адраджэння. Натуральна, пазалітаратурны кантэкст уплываў на літаратуру, а адначасова літаратура імкнулася ўплываць на кантэкст і змяняць яго. Прынамсі, У. Самойла верыў у здольнасць культуры фарміраваць нацыю, у яе большую, чым у палітыкі, сілу, як мінімум, больш здаровую і жыццядайную: «І калі лакальная палітыка арыентацый заўсёды дзеліць, дык культурная праца, імкнучаяся да тварэння агульнанацыянальнага, агульналюдскага значэння вартасцяў, заўсёды лучыць, збліжае, яднае...» [4, с. 65].

У. Самойла дасканала выканаў прагнастычную функцыю крытыкі, ацаніўшы ролю Янкі Купалы як нацыянальнага паэта, яго ўнёсак у развіццё беларускай літаратуры і, болей за тое, народнай самасвядомасці: «... эти «птушки» родной поэзии ... неизмеримо больше сделают для народного самосознания и духовного роста, чем десятки обрусительных школ...» [4, с. 39]; «Мы присутствуем при историческом событии, чрезвычайной для края важности. Белорусская песня из области этнографии переходит в область литературы; белорусский народ из объекта фольклористического изучения становится субъектом национального самосознания» [4, с. 40]. Істотна тое, што інтэнцыі крытыка і аналізуемага аўтара супадалі: У. Самойла бачыў важным развіццё нацыянальнага руху і ў сваіх крытычных тэкстах надаваў гэтаму пытанню дастаткова ўвагі.

Заангажаванасць нацыянальнымі інтарэсамі ніяк не супярэчыла крытычнаму погляду і здольнасці думаць пра перспектыву, якаснае развіццё беларускай літаратуры. Так, у будучым мастацтва мелася пазбаўляцца ад палітызаванасці і ўсё менш абслугоўваць надзённыя патрэбы: «...вызваленне мастацкай творчасці з усякіх путаў, гэтая спроба поўнай незалежнасці яе ад усякай тэндэнцыі – сацыяльнай ці палітычнай, ці нават нацыянальнай – як гэта ні пакажацца дзіўным, а для каго можа непрыемным, з'яўляецца новым, вельмі важным і дадатным крокам уперад на шляху развіцця нашае літаратуры» [4, с. 58]. Крытык усведамляў, што такое меркаванне можа быць непапулярным, не знайсці падтрымкі, але выказаць яго было неабходна, тым больш гэтая прынцыповая пазіцыя мела абгрунтаванне: «Новая, вызваленая, кіруючаяся толькі сваімі ўнутранымі законамі творчасць запраўднага мастака будзе толькі яшчэ лепш – бо

вольна! служыць духоўнаму развіццю й хараству нацыянальнага «Я» беларускага народу!» [4, с. 58]. Такім чынам, У. Самойла выявіў не толькі цвярозае ўсведамленне таго, што нетэндэнцыйныя творы належнай мастацкай якасці паспрыяюць нацыянальным інтарэсам, але і веру ў тое, што беларуская нацыя пройдзе заканамерны шлях развіцця.

Аналіз і ацэнку твора крытык здзяйсняў, сыходзячы з мастацкай задачы аўтара, што бачыцца карэктнай і слушнаю стратэгіяй. Адначасова ён, безумоўна, меў свае крытэрыі мастацкай вартасці. Найбольш нейтральна яны выказаныя адносна драматургіі: «П’еса павінна мець пэўную артыстычную ці ідэйную вартасць» [4, с. 53]. Да гэтага далучалася патрабаванне трымацца добрага густу, а для сатырычнай п’есы – мець выразны і актуальны аб’ект сатыры, адпавядаць свайму часу. Тыя ж крытэрыі – мастацкая і ідэйная вартасць, густ, арыгінальнасць і самастойнасць аўтарскай задачы, яе дасканалае выкананне – пасавалі да прозы і паэзіі.

Апошняя, аднак, для У. Самойлы займала асаблівае месца, таму літаратуразнаўчага інструментарыю, якім ён кампетэнтна карыстаўся, для яе разбору было недастаткова. Паэзія ўспрымалася ім у тым ліку як духоўная практыка: «Паэзія таксама, як рэлігія ці любоў, асвятляе жыццё навокал і ўнутры чалавека – да апошняй глыбіні – святлом абсалютнай праўды...» [4, с. 147]. Як вынікае з вызначэнняў У. Самойлы, паэзія, рэлігія і любоў тоесныя сваёй сутнасцю і функцыямі. Гэта сферы абсалютнай гармоніі, што спрыяюць духоўнаму развіццю, росту душы чалавека, яе ўздыму. Такое бачанне паэзіі можа здавацца празмерна ідэалістычным; з іншага боку, патрабавальнасць У. Самойлы да паэтычных тэкстаў была адпаведна высокай. Галоўным і абавязковым крытэрыем ацэнкі паэзіі была наяўнасць музыкі. Метафарычна-ўзнёслае тлумачэнне гэтага паняцця дазваляе суадносіць яго з трансцэндэнтным перажываннем, атаясамліваць музыку з катарсісам, што перажывае паэт у працэсе стварэння і чытач у працэсе сумоўя з творам: «... з найглыбейшых крыніц натуры паэта ... наплывае ўжо *вызвільваючая* душу, паднімаючая яе ўвысь *светлая* хваля нейкай вышэйшай рэальнасці...»

Гэтая цудатворная сіла-ласка, што сваім радасным рытмам як быццам на запраўднай хвалі паднімае душу... – і ёсць тое, што ў паэзіі, а можа, і наагул у мастацтве трэба назваць *Музыкай*» [4, с. 149].

Музыка трактавалася як неабходны складнік сапраўднай паэзіі, бо без яе нават прафесійны, якасны верш «*не будзе мець сілы, і дзеля таго нічога не зменіць на свеце*» [4, с. 149]. Паэзія, паводле У. Самойлы, была адначасова і рэччу глыбока інтымнай, выяўленнем духоўнага жыцця, і з’явай нацыянальнага значэння, прызванай адлюстроўваць народную душу, змяняць чалавека і свет, дапамагаць: «*“збіраць” свае душы, разглядацца ў іх, узрашчаць, сцяляць і ўзмацоўваць іх*» [4, с. 148]. Відавочна, адпавядаць такой патрабавальнасці крытыка і выконваць абазначаныя задачы магла

толькі самага высокага кшталту паэзія. Аднак і ад крытыка такі падыход вымагаў асаблівай чуйнасці, здольнасці да не менш напружанай духоўнай працы і кангеніяльнага прачытання.

У гаворцы пра паэзію У. Самойла быў хутчэй філосафам, рэалізоўваў уласныя паэтычныя здольнасці і, як вынікае з яго ліста да А. Блока, усведамляў крытычную іпастась як недастатковую, цесную для сябе: «...мы оба **любим** то, что стоит **за** критикуемым, пусть и несовершенным воплощением, – чего истинные критики не видят... Критика основательно требует, чтобы «за» не было ничего спрятано, и чтобы все было «в», налицо, видно ясно.

Любовь не требует, она отгадывает» [2, с. 157].

Стандартныя крытычныя задачы – змястоўна і адэкватна аналізаваць твор (пустаслоўе, «вада крытыкі» [4, с. 176] былі аб'ектам іроніі), даваць яму ацэнку, арыентавацца пры гэтым на чытача, яго магчымыя пытанні да твора – У. Самойла адказна і кампетэнтна вырашаў. Ён рэалізоўваў уласнае разуменне крытыка як самага сур'ёзнага і ўважлівага чытача, пры гэтым карыстаўся даволі арыгінальнымі метадамі.

Так, У. Конан пісаў пра У. Самойлу як пачынальніка «медытацыйнай» крытыкі, чыё «прызначэнне ў тым, каб сумовіцца з чытачом не паводле раней нарыхтаваных матэрыялаў і лагічных схем, а імправізацыйна, як бы ўключаючы публіку ў працэс думання» [3, с. 21]. Сам У. Самойла ў лісце да А. Блока свой крытычны метада вызначаў як «социологический анализ чувства» [2, с. 156]. Творчасць не ўспрымалася ім адасоблена ад аўтара, таму вялікая ўвага надавалася біяграфіі, псіхалагічным характарыстыкам, светапогляду. Біяграфічны і псіхалагічны метады прымяняліся непавярхоўна, глыбока і ўдумліва. Кампаратывістычны метада У. Самойла выкарыстоўваў у большай ступені ў дачыненні да замежнай літаратуры.

Адрасатамі яго крытыкі былі адначасова і шырокі чытач, які чакаў прафесійнага погляду на вартасць твора (з ім У. Самойла вёў уяўны дыялог), а таксама непасрэдна аўтар, творчасць якога ацэньвалася, да якога крытык нават мог звяртацца са словамі падтрымкі.

Сказанае магло адрознівацца нюансамі ў залежнасці ад трыбуны. Напрыклад, у рэцэнзіі на «Жалейку» Янкі Купалы, апублікаванай у газеце «Минский курьер», крытык пісаў: «Из действительно грубого и необработанного белорусского языка поэт ... делает просто чудеса» [4, с. 41]. Але ў рэцэнзіі на тую ж кнігу, надрукаванай у «Нашай Ніве», аўтар не далучаўся да такой характарыстыкі беларускай мовы, падаваў яе як знешнюю і тлумачыў доўгай практыкай дыскрымінацыі. Разам з тым межавіта ў «Мінскім кур'еры» роля Купалы, значэнне яго зборніка акрэсліваліся больш ясна і экспрэсіўна. Тады як для лаяльнай па змоўчанні аўдыторыі «Нашай Нівы» У. Самойла менш акцэнтаваў увагу на факце абуджэння нацыянальнай самасвядомасці і быў менш узнёслым у ацэнках.

У цэлым у крытыцы У. Самойла выявіўся як удумлівы, дасведчаны прафесіянал з вялікай верай у літаратуру, арыгінальнай філасофіяй і нестандартнымі падыходамі.

Літаратура

1. Александровіч, С. Уладзімір Самойла – даследчык паэзіі Янкі Купалы / С. Александровіч // Польша. – 1982. – № 1. – С. 201–207.
2. Калининвич, Н. Как дань глубокого уважения... / Н. Калининвич // Нёман. – 1979. – № 11. – С. 153–159.
3. Конан, У. Прарок у сваёй Айчыне / У. Конан // Выбранае / У. Самойла ; уклад., падрыхтоўка тэкстаў, уступ. слова, агульнае рэдагаванне Н. Гардзіенкі, Л. Юрэвіча ; камент. Н. Гардзіенкі, А. Пашкевіча, Л. Юрэвіча. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – С. 8–36.
4. Самойла, У. Выбранае / У. Самойла ; уклад., падрыхтоўка тэкстаў, уступ. слова, агульнае рэдагаванне Н. Гардзіенкі, Л. Юрэвіча ; камент. Н. Гардзіенкі, А. Пашкевіча, Л. Юрэвіча. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – 288 с.
5. Самойло, В. Александр Блок / В. Самойло // Туманы. – 1909. – С. 40–66.

М.В. Кірчанаў (Варонеж)

ТОПАС РУХУ ЯК ПАСТАЯННАГА ВЯРТАННЯ Ў ПРОЗЕ РУСКАГА І БЕЛАРУСКАГА ПОСТМАДЭРНІЗМУ (на прыкладзе тэкстаў Уладзіміра Шарова і Віктара Марціновіча)

Канстатацыі факта, што сучасныя еўрапейскія літаратуры актуалізуюць крызіс ідэнтычнасці нацый як праектаў эпохі мадэрну паспелі стаць агульным месцам як у сучаснай літаратурнай крытыцы, так і ў акадэмічнай гістарыяграфіі. У сітуацыі метадалагічнага плюралізму і адначасовага суіснавання некалькіх метадалагічных моў апісання і напісання гісторыі літаратур, вельмі складана вызначыць ролю і месца ў сучаснай прозе двух аўтараў – Уладзіміра Шарова (Владимир Шаров, 1952 – 2018) [1] і Віктара Марціновіча (1977) [15], тэксты якіх аўтар аналізуе ў гэтым артыкуле ў кантэкстах вобразаў і матываў падарожжа як вяртання.

Уладзімір Шароў прыйшоў у рускую літаратуру ў пачатку 1990-х, Віктар Марціновіч належыць да іншага літаратурнага пакалення беларускай прозы, але абодва аўтары практычна адразу заявілі пра сябе як эксперыментатары не толькі з тэкстам, але і з такім умоўным жанрам, як нацыянальная гісторыя – і руская, і беларуская літаратуры атрымалі ў спадчыну калектыўныя ўяўленні пра мінулае ад эпохі мадэрну, калі нацыяналізм і нацыя сталі ўніверсальнымі героямі гісторыі.

Гісторыкі па адукацыі, Уладзімір Шароў і Віктар Марціновіч, не абмежавалі сябе нейкімі фармальнымі забаронамі, фактычна ператварыўшы гісторыю ў калектыўнага героя прозы [2; 3; 11; 12]. Абодва аўтары ў сваіх тэкстах прапануюць такія наратывы, якія ў даследчай